

Оригинални научни рад
УДК: 341.71:929 Игњатијев Н. П.
355.426(495.9)"1866/1869"
doi: 10.5937/zrffp53-45121

НИКОЛАЈ ПАВЛОВИЧ ИГЊАТИЈЕВ И КРИТСКИ УСТАНДК (1866–1869)

Маја Р. ДНТИЋ¹
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет
Катедра за историју и археологију

¹ lakovic.maja@yahoo.com

Рад примљен: 20. 6. 2023.

Рад прихваћен: 4. 12. 2023.

НИКОЛАЈ ПАВЛОВИЧ ИГЊАТИЈЕВ И КРИТСКИ УСТАНАК (1866–1869)²

Кључне речи:

Н. П. Игњатијев;
Крит;
Порта;
конференција у
Паризу.

Сажетак. Критски устанак (1866–1869) дио је ширег ослободилачког покрета хришћана који се јавио средином XIX вијека на Балкану и представља важну фазу у вишедеценијској борби Кршћана за ослобођење од османске власти. У вријеме издијања устанка на Криту, Русија је била окренута ка унутрашњим реформама и њена балканска политика базирала се ка томе да очува *status quo*. У оквиру руске дипломатије, међутим, дјеловала је струја, блиска словенофилима, која је помагала националне покрете на Балкану и охрабривала њихове ослободилачке планове. Један од дипломата, близак словенофилима, био је и руски посланик у Константинопољу Н. П. Игњатијев, чија се дипломатија базирала на сарадњи са хришћанима у Турској, на плану њихове ослободилачке акције. С тим у вези, ширина његовог дипломатског дјеловања у свим питањима која су се тичала положаја хришћана наметала је закључак да није у сваком тренутку следио инструкције владе у Петрограду. Између осталог, таква пракса руског посланика дошла је до изражаја и у односу према дешавањима на Криту између 1866. и 1869. године.

² Насловљена тематика текста чланка упућује на домете дисертацијског истраживања: *Гроф Николај Павлович Игњатијев и балканско питање (1864–1875)* (необјављена докторска дисертација, одбрањена 22. децембра 2020. године на Одељењу за историју Филозофског факултета Универзитета у Београду).

Сјећање на заједничку борбу са Грцима у вријеме револуције 1821–1829. године чувало је вјеру у „Велику идеју” и одржавало наду да би се Крит, попут Јонских острва (1864), могао присајединити Грчкој (Терзић, 1992, стр. 123). Међутим, на Лондонској конференцији (1830) Крит је остао изван састава Краљевине Грчке и налазио се под влашћу египатског намјесника Мехмед Алије. По завршетку сукоба између египатског намјесника и султана Абдул Мецида (1839–1861), Крит је 1841. године враћен под власт султана. У наредне двије деценије на острву је организовано неколико побуна, међутим, недовољно успјешних да би захтјеви побуњеног локалног становништва били испуњени.

У прољеће 1866. године, послје неколико релативно мирних година, на Криту је дошло до протеста и првих нереда који су прерасли у нови устанак хришћана против османске власти. Већ прве информације о спорадичним окупљањима и демонстрацијама на острву привукле су пажњу европских сила, које су сасвим добро познавале економску и стратешку важност острва, као и чињеницу да земља која контролише Крит влада и Егејским морем и турском престоницом (Политическое положение, 1878, стр. 426).

Судећи према извјештајима С. И. Дендрина, руског конзула на Криту, растуће огорчење на острву довело је, још крајем априла 1866. године, до појаве првих масовних окупљања локалног становништва. Узбуњени народ тражио је реформу пореског система и правосуђа, изградњу нових путева, гаранцију личних слобода и отварање школа и болница на острву (Арш, 2012, стр. 75). Са садржајем својих захтјева упознати су били и страни конзули на Криту, а жалбу слично садржаја су 26. маја 1866. године уручили и озлоглашеном турском губернатору на острву Исмаил-паши. Истовремено, руском конзулу је предат документ који је потврдио вољу народа да се острво присаједини Грчкој (Сенкевич, 1970, стр. 32–33). Спознаја да је крајњи циљ Крићана уједињење са Грчком одбацила је сумње да се радило о побуни кратког даха коју ће угасити обећања турских власти о новим пореским олакшицама.

Док се чекао одговор на жалбу, која је крајем маја 1866. године послата султану, ситуација на острву постепено је измицала контроли. Плашећи се

ескалације немира, Турска је на острво послала два линијска брода, двије фрегате и корвету, са шест батаљона трупа и војном опремом (Сенкевич, 1970, стр. 32–33). Након нешто дуже од два мјесеца, 4. августа 1866. године, стигао је одговор великог везира, међутим, без конкретних приједлога и одговора на жалбе локалног становништва. Султан Абдул Азиз (1861–1876) поручио је Крићанима да су захтјеви за привилегованим статусом у односу на друге области у царству неосновани и изречена је опомена због непослушности и тражења помоћи од страних конзулата.

Одговор турских власти појачао је незадовољство и довео до појаве првих сукоба устаника и турских локалних власти, у западном дијелу острва, надамак Хање (Виноградов, 1986, стр. 206). Према извјештајима конзула Дендрина, спорадични сукоби су се брзо проширили у свим дијеловима острва „задајући нове бриге Руској влади”.³ Већ 2. септембра 1866. године проглашена је Општа народна скупштина и уједињење Крита са Грчком. Порта је одговорила блокадом и слањем додатних војних контингената на острво (Хевролина, 2009, стр. 222). Локално становништво које није учествовало у борбама потражило је спас у масовном повлачењу ка селима, док су градове и вароши окупирале турске трупе. Општа несигурност и страх приморали су стотине хришћанских породица на пресељење у Грчку (*Дипломатско њредсџавнишиџво Србије у Цариграду 1859–1868*, књ. II, 2015, стр. 246). Према увјерењима генерала Николаја Павловича Игњатијева (1864–1877), руског амбасадора у Константинопољу, на острву се од почетка септембра 1866. године почело говорити о „отвореном устанку” (Сенкевич, 1970, стр. 38).

Предајом захтијева конзулу Дендрину о тежњама острва за уједињење са Грчком, Крићани су показали у ком смјеру су се кретала њихова очекивања од Петрограда. Један дио руске дипломатије, предвођен генералом Н. П. Игњатијевом, послаником у Константинопољу, сматрао је захтјеве оправданим и zaloжио се за формирање комисије која би, послјије повлачења управника Исмаил-паше са острва, радила на њиховој примјени. Међутим, од самог почетка се показивало да влада у Петрограду, иступа опрезно, као и да њен став није сасвим усклађен са енергичним иступањем посланика Игњатијева. С тим у вези, одређене околности су у првим недјељама оставиле могућност за двојако тумачење става руске владе у односу према устанку. Наиме, присуство руске ескадре у грчким водама, у почетку устанка, пружило је повод за тумачење да је Русија подржавала устанак. Против руских дипломата у Константинопољу, а и шире, радила је и тамошња француска амбасада и амбасадор Лионел де Мустје. Његовим заслугама могло се приписати ширење полуистина и сумњи о дјеловању руских агената, у првим

³ Архив внешней политики Российской империи (АВПРИ), ф. 133, оп. 469, д. 30, N. P. Ignatiev – A. M. Gortchakov, Constantinople, 20.12/1.1.1867, л. 3.

мјесецима устанка, на Криту и у Константинопољу. С друге стране, и сам Игњатијев је доприносио ширењу таквих гласина, јер је све вријеме тајно посредовао између устаничких вођа и револуционарних мрежа у Грчкој. Он је своју дипломатску позицију схватао и као прилику да ојача националне покрете православних народа, па изузетак, у том смислу, није био ни Крит (Хевролина, 2003, стр. 39). Грчки и руски интереси у устанку су, према његовом мишљењу, блиско повезани и није се смјела занемарити чињеница да је од успјеха устанка на Криту зависила и руска политика на Истоку (*Записки графа Н. П. Игнатјева 1864–1874*, 1915, стр. 297–298).

Док се влада у Петрограду неодлучно заклањала иза приједлога мирног рјешења ситуације на Криту, посланик Игњатијев је предлагао осигуравање аутономије хришћанима. Начелно, ограничена аутономија под управом хришћанског гувернера, сматрао је Игњатијев, представљала је прихватљиво прелазно рјешење за Крит. Стекао је утисак да би у том правцу могао дјеловати заједно са енглеским амбасадором, чак иако је Хенри Елиот избјегавао директно мијешање. С друге стране, принцип поштовања народности, по француском моделу, за руског посланика био је неприхватљив (Игнатијев, 2008, стр. 117).

Међутим, руска влада није подржала амбициозне планове посланика у Константинопољу, настојећи да одложи све потресе на Балкану (Виноградов, 1986, стр. 207). Бескрајан процес унутрашњих реформи и новчано исцрпљивање територијалним ширењем у Централној Азији спутавали су Петроград у претјераном бављењу питањем положаја хришћана у Турској (Anderson, 1966, стр. 159). Главне тежње руске балканске политике, послје 1856. године, огледале су се у томе да се очува *status quo* и да се изврши ревизија Париског мира. Сходно томе, министар иностраних послова кнез Александар Михаилович Горчаков налагао је Игњатијеву да заједно са конзулом Дендрином апелује код становништва на смиреност и обуставу даљих сукоба (Игнатијев, 2008, стр. 107).

Почетком септембра 1866. године Игњатијев је примио инструкције из МИД-а о придруживању колективном демаршу великих сила. Кнез Горчаков је стајао иза идеје удружене акције руске, француске и енглеске амбасаде у Константинопољу са циљем извршења заједничког дипломатског притиска на Порту у погледу предузимања одговарајућих мјера за побољшање положаја хришћана и смиривање устанка. У контексту цијеле ситуације, Порта је јасно ставила до знања да не пристаје на уступање острва Грчкој. Игњатијев је од почетка, не без разлога, сумњао у искреност француске подршке иницијативи руског министра, јер се више пута увјерио да француски амбасадор Мустје не гаји истинске симпатије према устаницима на Криту. Оправданост његових сумњи потврђена је послје одбијања Мустјеа да учествује у колективном демаршу, који је правдао свој

изостанак очекивањима од мисије новог турског губернатора на Криту. Игњатијев је већ у то вријеме располагао повјерљивим информацијама о Мустјеовим наговорима Порти да преда Крит на управу Египту. У истинитост тврдњи о предаји Крита по идеји француског амбасадора, имао је прилику да се увјери неколико година касније, када је његове сумње потврдио лично египатски премијер Нурбан-паша.

Одмах послје проглашења блокаде острва, 11. септембра 1866. године, на Крит је стигао Мустафа-паша Киритли, главнокомандујући турске војске. Порта је овим настојала да покаже европским силама да контролише ситуацију на острву, али и да не пристаје на њихово мијешање у унутрашња питања царства. Мустафа-паша је обзнанио текст прокламације о обустави устанка и дао устаницима петодневни рок за предају оружја. Крићани, међутим, нису имали намјеру да преговарају. Устаничке снаге бројале су око 25.000 људи и у почетку су оствариле неколико побједа, те су успоставиле контролу над већим дијелом острва (*Дипломатско иред-сйавнишииво Срдије*, 2015, стр. 284, 272).

Игњатијев није скривао незадовољство поводом става руске владе. Међутим, неспровођење инструкција кнеза Горчакова увело би га у ризик и угрозило би његову позицију у Константинопољу. Сходно ситуацији, он је у тајности наставио да помаже устаницима. Неколико мјесеци раније, још у љето 1866. године, он се у Константинопољу, у тајности, сусрео са хетеристом и вођом грчких устаника Паносом Коронеосом. Одржавање веза са хетеристима било је од изузетне важности за планирање балканске акције, сматрао је руски посланик, јер су истрајавали у борби, за разлику од грчког краља, који је оклијевао да уђе у сукоб са Турском. Коронеос је упознао Игњатијева са плановима о проширењу устанка на подручја Епира и Тесалије, у јесен 1866. године. Међутим, Игњатијев се није сложио са планом у коме је словенским народима додијељена помоћна улога, и то само у околностима у којима Грчка не би успјела самостално да побиједи Турску. У шифрованој депеши конзулу Дендрину, од 24. августа 1866. године, Игњатијев је ускратио подршку плановима који су подразумевали расипање на словенске и грчке елементе (Сенкевич, 1970, стр. 41–43). У свакој прилици је истицао важност успостављања сарадње између српске и грчке владе и њихове заједничке контроле над ситуацијом на Балкану. Одбацивао је идеју самосталне акције било гдје на Балкану, будући да би она засигурно нарушила концепт јединствене хришћанске акције (Сенкевич, 1970, стр. 40).

Помирљива иницијатива Петрограда и приједлози за смиривање ситуације на Криту изневјерили су очекивања и устаника и Грчке. Додатни терет у грчко-руским односима, у јесен 1866. године, наметнуло је питање склапања, неколико година раније договореног, брака између грчког краља Ђорђа I и руске кнегиње Олге Константиновне Романове. Под утицајем напредовања устанка, на грчког краља се у Петрограду више није гледало

као на пожељног кандидата за „руског зета“.⁴ Вијест о закључењу таквог брака је и код посланика Игњатијева пробудила извјесне сумње:

„Плашио сам се посљедица овог брака, јер сам схватио тежину ситуације у коју ће нас довести у односу према Грчкој, Европи и Порти. У комуникацији са хетеристима, схватио сам да овај брак, који се поклопио са критском побуном, у свијести острвљана представља мираз будуће краљице и да уколико не успијемо да осигурамо његово припајање краљевини, Грци ће нас оптужити да смо их охрабрили, а нисмо испунили своје моралне обавезе према њима.” (Игњатиев, 2008, стр. 115)

У јесен 1866. године, А. С. Јонин, руски конзул у Јањини, од раније близак хетеристима, боравио је на острву Крф (Ђорђевић, 1995, стр. 68). Тих дана су у турску престоницу стизале контрадикторне информације о ситуацији на Криту, због чега је Игњатијев, у тајности, на острво послао свог човјека од повјерења, поменутог А. С. Јонина. Са детаљима Јонинове тајне мисије био је упознат само адмирал И. И. Бутаков, на чији брод се у септембру 1866. године конзул укрцао. У исцрпном извјештају о ситуацији на Криту, Јонин је величао херојску борбу народа и указао на спремност свих хришћана на Балкану да се придруже и учествују у заједничкој акцији. Био је под снажним утиском идеје ослобођења и убјеђен у побједу устаника. Не узимајући у обзир једностране изворе Јонинових запажања, Игњатијев је његов извјештај употпунио својим коментарима, приједлогом подршке за подизање балканског устанка и прослиједио у Петроград. Међутим, извјештај је приписан конзулу Јонину и наишао је на хладну реакцију у МИД-у.

Вишемјесечна блокада острва и бруталност поступања у односу према локалном становништву узроковали су несташицу намирница и предуслове за избијање хуманитарне катастрофе. У новембру 1866. године, Игњатијев је послао упозоравајући извјештај П. Н. Стремоухову, директору Азијског департмана МИД-а, о насиљу турске војске и локалних муслимана над старцима, женама и дјецом. С тим у вези, Игњатијев је уложио све напоре како би се изградила међународна болница на Криту, међутим, приједлог је одбацила Порта (*Воспоминания генерал-фельдмаршала графа Дмитрия Алексеевича Милютин*, 2005, стр. 457). Цар Александар II је послје читања посланиковог извјештаја наредио издвајање суме од 50.000 рубаља за Крит (Хевролина, 2009, стр. 223). Такође, посредовањем Стремоухова, Игњатијев је упутио позив извјесном Бернардакију, богатом банкару из Петрограда, утицајном човјеку поријеклом са Крита, да новчано помогне својим земљацима. Крајем 1866. године, у Бољшој театру, под покровитељством царске

⁴ РГИА Ст. Петербурга, ф. 207. Министерство путей сообщения, оп. 3, д. 201, л. 1–21.

породице организован је „bal des Crétois” за прикупљање помоћи Криту (*Дневник П. А. Валуева, министра внутренних дел*, 1961, стр. 1961). Апелима за помоћ придружили су се истакнути руски писци, културни радници и публицисти попут И. С. Аксакова и Ф. И. Тјутчева. Подршку су изражавали и руски интелектуалци у егзилу, као што је био А. И. Херцен: „Безусловно смо уз Грке који желе да се уједине са Грчком; такође, за Словене који теже да се ослободе јарма других” (Арш, 2012, стр. 77).

У међувремену, руски бродови су се прикључили акцији спасавања народа са острва. Фрегата адмирала И. И. Бутакова је у децембру 1866. године приспјела на обалу код Селина, гдје се укрцало више стотина породица са Крита.⁵ Акција спасавања наставила се до краја године до када је приближно хиљаду људи превезено у луку Пиреј. Захваљујући интервенцијама страних бродова хиљаде породица је пронашло спас у грчким градовима (Игнатијев, 2008, стр. 139; Stillman, 1874, стр. 99).

С обзиром на то да су његови ранији приједлози одбачени, руски посланик је, крајем 1866. године, предложио формирање мјешовите комисије која би отпутовала на Крит и посредовала у смиривању сукоба и проналажењу рјешења. Био је мишљења да ће Порта под страним притиском релативно лако прихватити такав приједлог. У исто вријеме, Порта је предано радила на јачању непријатељства страних амбасада према Грчком и подривала њен положај на Криту. Игњатијев је одустао тек када му је Али-паша повјерио да турска влада није заинтересована за формирање мјешовите комисије (Игнатијев, 2008, стр. 121). Султан је у фебруару 1867. године манифестом прогласио устанак завршеним, а мјесто главнокомандујућег војском повјерено је „љубимцу турске војске” Омер-паши.⁶

Почетком 1867. године устаници су се нашли у веома тешком положају, који се могао поправити само хитном интервенцијом европских сила. Међутим, тренутно расположење сила је искључивало сваки наговјештај о подјели Турске и грчком анексији Крита.⁷ Амбиције Грка биле су охрабрене обећањима француске владе, која их је, према мишљењу посланика Игњатијева, фаворизовала и удовољавала њиховој жељи да не буду у истом положају као Словени.⁸

Важно је истаћи и то да се руско-француско ривалство, још из времена пољског устанка (1863–1864), пренијело и на питање Критског устанка. У годишњем извјештају МИД-а за 1866. годину, политика цара Наполеона III

⁵ Copie d'une Dépêche du Commissaire Ottoman en Crete au Consul General de Russie en date de la Cane de 17/29.12.1866, АВПРИ, ф. 133, оп. 469, д. 30, л. 40.

⁶ Notice sur la situation actuelle de Crete (1867), АВПРИ, ф. 133, оп. 469, д. 30, л. 122.

⁷ N. P. Ignatiev – A. M. Gortchakov, Constantinople, 10/22.1.1867, АВПРИ, ф. 133, оп. 469, д. 30, л. 116.

⁸ N. P. Ignatiev – A. M. Gortchakov, Constantinople, 10/22.1.1867, АВПРИ, ф. 133, оп. 469, д. 30, л. л. 492.

према Грцима, окарактерисана је као дволична и „постојана у свеприсутној злурадости”.⁹ Упркос томе, почетком 1867. године, кнез Горчаков је ипак покушао да успостави сарадњу са француском дипломатијом, са циљем признања аутономије Криту, попут оне коју су уживале Србија и Румунија. Влади у Паризу је била потребна руска подршка у Европи, па је била спремна и на веће уступке.¹⁰ Настојала је ка томе да створи општи утисак да подржава признање аутономије Криту, припајање Епира и Тесалије Грчкој и унапријеђење општег положаја свих хришћана у Турској. Пруска је подржала руско-француску сарадњу у овом питању, док се Велика Британија држала неодлучно у добронамјерности према Грчкој, али и одбијању да учествује у пропасти Турске.¹¹ Игњатијев је са посебним интересовањем пратио поступање лорда Лајонса, новог британског амбасадора, чија опрезност, према његовом мишљењу, није диктирана ставом његове владе, колико потребом да се дистанцира од непромишљености француске дипломатије у Константинопољу.¹² На крају, и Аустроугарска је подржала руско-француску сарадњу, док је Бајст, министар иностраних послова, дао нови смјер аустријској политици, тражећи у Босни и Херцеговини компензацију за недавне поразе у Европи.¹³

Инструкције МИД-а у погледу сарадње са француским посланством у Константинопољу, Игњатијев је оцијенио као губитак времена. Дивећи се стрпљењу и уздржаности са којом је кнез Горчаков посматрао двоструку игру француске дипломатије, посланик је француско напуштање улоге заштитника Порте и наводног поштовања према националним аспирацијама Грка, сматрао крајње неискреним. Последњу иницијативу француске владе приписао је Мустјеовим покушајима да изолује Русију на Истоку и турској војсци обезбједи вријеме потребно за гушење устанка на Криту.¹⁴ Преговори Русије и западних сила поводом реформи и реорганизације Османског царства, у прољеће 1867. године, могли су се окончати са успјехом „само под условом двоструке грешке: уколико силе не буду свјесне наших циљева или под претпоставком да ни ми сами не познајемо њихове интересе”.¹⁵

⁹ АВПРИ, ф. 137, Grece – Отчеты МИД 1866, оп. 475, д. 55, л. 179.

¹⁰ N. P. Ignatiev – A. M. Gortchakov, (confidentielle), Constantinople, 17/29.1.1867, АВПРИ, ф. 133, д. 30, оп. 469, л. 245.

¹¹ АВПРИ, ф. 137, Grece – Отчеты МИД 1866, оп. 475, д. 55, л. 178.

¹² N. P. Ignatiev – A. M. Gortchakov, Constantinople, 31.1./12.2.1867, АВПРИ, ф. 133, д. 30, оп. 469, л. 325.

¹³ N. P. Ignatiev – A. M. Gortchakov, Constantinople, (confidentielle) 17/29.1.1867, АВПРИ, ф. 133, д. 30, оп. 469, л. 245.

¹⁴ N. P. Ignatiev – A. M. Gortchakov, Constantinople, 10/22.1.1867, АВПРИ, ф. 133, оп. 469, д. 30, л. 134.

¹⁵ N. P. Ignatiev – A. M. Gortchakov, Constantinople, 10/22.1.1867, АВПРИ, ф. 133, оп. 469, д. 30, л. 135.

Пратећи све кораке француске дипломатије у Константинопољу, Игњатијев је почетком фебруара 1867. године кнезу Горчакову скренуо пажњу на опасности од Мустјеовог плана за проширење Грчке на рачун Епира и Тесалије. Уколико би се тај план реализовао, према његовом мишљењу, на Балкану би била нарушена равнотежа између Словена и Грка. У погледу територијалних проширења, неправда која се нанесе Србији, тврдио је, моћи ће се исправити, само уколико јој се уступе Херцеговина, Босна и Стара Србија (Игнатијев, 2008, стр. 125, 447).¹⁶ Игњатијев је вјеровало да су се аустројске претензије према Босни и Херцеговини могле спријечити само уколико те области буду припојене Србији.

Порта је, међутим, негодовала на сваки помен уступања својих територија. Велики везир је изјавио, у присуству Игњатијева, да се ни он, као ни било ко у Турској, „не усуђује да тражи од султана жртвовање двију¹⁷ најљепших провинција у царству”.¹⁸ Фуад-паша, министар иностраних послова, више је волио, у случају угрожавања опстанка Турске, да поднесе ударац од европских сила, него да се због добровољног уступања територија у „народу распири авет мржње” која би узроковала насиље у другим дијеловима царства.¹⁹

У договору руске, француске, пруске и италијанске владе, у априлу 1867. године, Порти је предата нота са захтјевом да се народ на плебисциту изјасни о будућности Крита (Виноградов, 1986, стр. 210). Иницијативу су подржале све земље осим Велике Британије и Аустрије, која се само дјелимично сагласила, чиме је охрабрила Порту да одбије приједлог о плебисциту (Татищев, 1903, стр. 65). С тим у вези, Али-паша је, „у налету искренности”, открио Игњатијеву да се Крит ратом могао отети од Турске, али да она на то неће добровољно пристати (Игнатијев, 2008, стр. 155).

*

Крајем априла 1867. године, одреди Омер-паше и Мехмед-паше, његовог ађутанта, из правца Хање и Ретимна, извели су више напада према Сфакији. У одлучујућој бици, 16–17. маја, устаници су однијели побједу. Наредна битка, 13. јуна, окончана је поразом и повлачењем устаника са узвишења Ласитија (Сенкевич, 1970, стр. 91–95). Само два дана касније, 15. јуна, руска, пруска, француска и италијанска амбасада предале су Фуад-паши ноту врло сличног садржаја претходној. Друга нота, као и прва, није

¹⁶ Већ 21.2/15.3. 1867. написао је кнезу Горчакову „Србија нема разлога да буде незадовољна због свега што смо урадили за њу”.

¹⁷ Епир и Тесалија.

¹⁸ N. P. Ignatiev – A. M. Gortchakov, Constantinople, 14/26.2.1867, АВПРИ, ф. 133, оп. 469, д. 48, л. 414.

¹⁹ N. P. Ignatiev – A. M. Gortchakov, Constantinople, 14/26.2.1867, АВПРИ, ф. 133, оп. 469, д. 48, л. 414.

дала никакве резултате, осим што је пружила Порти доказе о двострукој игри француског посланства. Амбасадору Игњатијеву²⁰ је „упало у очи” симптоматично понашање новог француског амбасадора Буреа, који је био спријечен да присуствује потписивању ноте, наводно, због напада костобоље (Игнатијев, 2008, стр. 149). У међувремену, француска влада увидјела је да јој Русија неће обезбиједити политичку предност у Европи, па је покушај сарадње са руском дипломатијом правдала намјером да „ограничи и контролише њене (руске) иницијативе на Истоку” (Tejlor, 1968, стр. 190).

У прољеће 1867. године организована је Свјетска изложба у Паризу, а први пут у историји Османског царства један од учесника био је и султан. Позитивне утиске са султановог путовања по Европи, Игњатијев је приписао проицљивој природи и мудрим савјетима Фуад-паше. Султанова одлука да отпутује на Запад и сусретне се са водећим европским лидерима, увећала је престиж Турске и олакшала њену позицију у критском питању. Игњатијев се увјерио у то одмах након султановог повратка, када је Абдул Азиз директно одбацио све његове сугестије о Криту (*Записки графа Н. П. Игнатъева 1864–1874*, 1915, стр. 305). Султан и његов министар стекли су утисак да их цијела Европа доживљава са посебним симпатијама и упозорава на опасности које долазе од Русије, а које се односе на будућност Крита, на који се гледало као на мираз принцезе Олге у браку са грчким краљем. Тим поводом, Фуад-паша је у разговору са Игњатијевом изјавио: „Сложићете се са мном да је немогуће да султан жртвује цијелу покрајину на име мираза краљице Олге” (Игнатијев, 2008, стр. 163). Послије разговора Игњатијев није имао ни најмању сумњу да је султаново путовање довело до заокрета у односу према Криту у смислу да је његова судбина била запечаћена.

У вријеме султанове посјете Паризу, турске трупе на Криту су напредовале и овладале планинским областима Сфакије. Порта је испунила обећање Фуад-паше цару Александру II, дато у Ливадији, прогласила је амнестију, позвала на предају оружја и признање покорности. Шестонедељна обустава непријатељстава пружила је прилику странцима да напусте острво. Крићани, међутим, нису прихватили амнестију, већ је Привремена влада 27. септембра предала писмени поднесак конзулима страних земаља (Сенкевич, 1970, стр. 97–98).

О искрености француске дипломатије према Русији довољно је говорио сусрет Наполеона III и Франца Јозефа, у љето 1867. године, у Салцбургу. Већ у октобру је Русија објавила декларацију о немијешању у Источно питање, којом је обухватила и Крит. Вијест о томе, Игњатијев је дочекао са великим разочарањем, увјерен да декларација наноси штету

²⁰ Од 1867. године Игњатијев је унапријеђен у ранг амбасадора.

руском угледу међу Грцима и Словенима. У једном крајње искреном, полуприватном писму покушао је да апелује на кнеза Горчакова и упозори га да ће западне силе декларацијом о немијешању „везати руке Русији” (Игњатијев, 2008, стр. 141). Порта је остала чврсто при свом ставу до краја 1867. године. На питање првог драгомана руске амбасаде да ли Порта и даље рачуна на Крит, Фуад-паша је одговорио: „Ми ћемо на острву задржати онолико трупа колико је потребно да бисмо спријечили и најмању искру побуне, а на другим странама ћемо дати све концесије да бисмо смирили незадовољство народа”²¹

*

У прољеће 1868. године устанак је ушао у најкритичнију фазу.²² Послије готово тромјесечног одсуства, у марту 1868. године, Игњатијев се вратио својим редовним активностима у Константинопољу.²³ С обзиром на то да мисија великог везира није дала резултате на Криту, а да су снаге устаника бивале све слабије, Игњатијев је предложио Порти наставак преговора.²⁴ У међувремену, Порта је објавила „Органски статут” и прописала нову административну подјелу острва и формирање вилајета подијељеног на пет округа – Хања, Сфакија, Ретимно, Кандија и Ласити (Сенкевич, 1970, стр. 149–150).

Крајем љета 1868. године, Ј. П. Новиков, руски посланик у Атини, писао је Игњатијеву да ће устанак ускоро бити окончан. Ситуација се додатно компликовала одлуком Критске генералне скупштине о делегирању представника за грчки парламент.²⁵ Рачунајући на француско саосјећање, аустријску подршку, енглеску неутралност, али и руску неодлучност, Порта је крајем 1868. године кренула у завршни обрачун са Грчком. Али-паша је повјерио Игњатијеву како би, њему лично, био дражи сваки другачији исход, него да по савјету султана смјеста прекине односе са Грчком.²⁶ Безуспјешна су била настојања Игњатијева да утиче на француског и енглеског амбасадора да се уздрже од пребацивања кривице на грчку владу.

²¹ N. P. Ignatiev – A. M. Gortchakov, Constantinople, 21.1/5.3.1867, АВПРИ, ф. 133, оп. 469, д. 30, л. 448.

²² N. P. Ignatiev – A. M. Gortchakov, (secrete) Constantinople, 15/27. 4. 1868, АВПРИ, ф. 133, оп. 469, д. 30, л. 425.

²³ N. P. Ignatiev – A. M. Gortchakov, Constantinople, 9/21.4.1868, АВПРИ, ф. 133, оп. 469, д. 20, л. 406.

²⁴ E. E. Stall - A. M. Gortchakov, Constantinople, 26.3/7.4.1868, АВПРИ, ф. 133, оп. 469, д. 20, л. 398.

²⁵ E. E. Stall - A. M. Gortchakov, Constantinople, 26.3/7.4.1868, АВПРИ, ф. 133, оп. 469, д. 20, 181, 157.

²⁶ N. P. Ignatiev – A. M. Gortchakov, Constantinople, 20.12/1.1.1866/67, АВПРИ, ф. 133, оп. 469, д. 30, год. 1867, л. 9.

Порта је почетком децембра 1868. године најавила предају ултиматума Грчкој и запретила прекидом дипломатских односа између двије земље. Већ 11. децембра 1868. године турски посланик у Атини, Фотијадис-бег уручио је текст ултиматума Т. Делијанису захтијевајући: распуштање грчких добровољачких група, разоружавање бродова Енозис, Крит и Пантелејмон, помоћ у повратку породицама на Крит, кажњавање свих који су показали непријатељство према турској војсци и поштовање међународних уговора од стране Грчке (Сенкевич, 1970, стр. 118). У заштиту државног интегритета Османског царства и њене иницијативе стале су француска, енглеска и аустријска влада.²⁷

Прибојавајући се посљедица које ће произаћи из Портиног ултиматума, Игњатијев је апеловао на колеге у Константинопољу да заштите Грчку и Крит. Подржали су га само амбасадори Елиот и Буре, међутим, Порта је, по налогу Фуад-паше, задужила адмирала Хобарт-пашу да затвори све луке на острву и прекине комуникацију између грчких трговачких бродова и устаника (Elliot, 1922, стр. 186). Игњатијев се силно трудио да спријечи Хобарт-пашину мисију. Покушао је, чак, да издејствује његово хапшење, јер је познавао прошлост турског адмирала (енглески морнарички капетан Чарлс Хобарт), који је својевремено, боравећи у Петрограду, улагао новац у руске спекулације, одакле је, због дугова, морао побјећи у Константинопољ (Elliot, 1922, стр. 187; Hobart-Hampden, 1915, стр. 199–212).

Тренутна ситуација и учестали притисци Порте увјерили су европске силе да је међународна конференција једини пут за „отклањање опасности” на Криту (*Записки графа Н. П. Игњатјева 1864–1874*, 1915, стр. 311). Иницијатива за одржавање конференције шест сила, потписница мира из 1856. године, дошла је од кнеза Горчакова. Као и много пута раније, Игњатијев је доведен пред свршен чин. С обзиром на то да он није учествовао на конференцији, преостало му је само да се сложи са руским министром и покуша спријечити француску дипломатију да додатно наруши грчко-турске односе (Сенкевич, 1970, стр. 189).

Конференција гарантних сила у Паризу засједала је од средине јануара до половине фебруара 1869. године. У недостатку јасног програма рада, сједнице су се одржавале по тачкама ултиматума који је Турска почетком децембра 1868. године предала Грчкој. На сједницама није учествовао грчки представник, а руски захтјеви свели су се на потраживање ограничене аутономије за Крит у границама Османског царства. Критски устанак није разматран као посебна тачка, иако су се све ставке турског ултиматума односиле на то питање. На крају конференције, грчкој влади наметнуто је испуњење свих захтјева Порте, чиме је задат завршни ударац устанку (Сенкевич, 1970, стр. 193).

²⁷ Е. Е. Stall – А. М. Gortchakov, Constantinople, 26.3/7.4.1868, АВПРИ, ф. 133, оп. 469, д. 20, л. 397.

До почетка засједања конференције у Паризу пред устаницима су се налазиле двије могућности, да се покоре и предају оружје или да напусте острво. Већина је изабрала другу опцију, што је помогло турским снагама да, до краја јануара 1869. године, релативно лако, овладају источним и централним дијеловима острва, укључујући и област Сфакије (Игнатијев, 2008, стр. 207).

Утиске о разочаравајућем учешћу руског амбасадора Е. Г. Штакелберга²⁸ на конференцији у Паризу, Игњатијев је у фебруару 1869. године подијелио са родитељима. Пропуштањем прилике да се заузме за Грке, писао је Игњатијев, Штакелберг је направио непоправљиву грешку и запечатио судбину устаничке борбе. Италијански посланик је једини на конференцији говорио у интересу Грчке, која се с правом осјећала изданом од стране Русије, закључио је Игњатијев (Игнатијев, 2008, стр. 207).

Вишегодишњи дипломатски напори генерала Игњатијева у помагању и охрабривању устанка на Криту бесповратно су уништени у Паризу. На моменте вођен националним заносом, излазио је из оквира својих надлежности, што се нарочито показало кроз његову сарадњу са руским конзулима и агентима, са којима је дијелио исто гледиште на ослободилачку акцију хришћана на Балкану. Користио је сва дипломатска средства како би Грци извукли више користи из устанка. У свакој прилици је вршио притисак на Порту да попусти устаничким захтјевима, иницирао слање бродова за евакуацију становништва са Крита и одржавао контакте са вођама хетерије. Међутим, Грци су одвећ били засићени опрезним ставом руске владе и све активности руске амбасаде у Константинопољу нису увећале поштовање Грка према дјелима руског амбасадора (Хевролина, 2009, стр. 206–207). Послије завршетка конференције у Паризу, Игњатијев је затражио тромјесечни отпуст из Константинопоља.²⁹ Ипак, прије напуштања турске пријестонице обратио се члановима грчке владе и угледним Атињанима, како би ублажио негативан утисак који је изазван руским учешћем на конференцији у Паризу (Хевролина, 2009, стр. 252–253). Међутим, његови напори били су безуспјешни, у великој мјери због пропасти устанка, али и чињенице да су руску дипломатију кривили и за фаворизовање Бугара у грчко-бугарском црквеном спору, који се нашао у завршној фази крајем шездесетих година.³⁰

²⁸ Ернест Густавович Штакелберг, руски амбасадор у Паризу између 1868. и 1870. године, иначе, поштовалац политике кнеза Горчакова.

²⁹ АВПРИ, ф. 159, Формулярные списки чиновников МИД, оп. 464, д. 154, л. 2.

³⁰ N. P. Ignatiev – A. M. Gortchakov, Constantinople, АВПРИ, ф. 133, оп. 475, д. 55, год. 1866, л. 175.

Извори

Необјављени извори

Архив внешней политики Российской империи (АВПРИ), Москва

Ф. 180 (Посольство в Константинополе)

Ф. 133 (Канцелярия министра иностранных дел)

Ф. 137 (Отчеты Министерства иностранных дел [МИД])

Ф. 159 (Департамент личного состава и хозяйственных дел)

Российский государственный исторический архив (РГИА), Ст. Петербург

Ф. 207 (Министерство путей сообщения)

Објављени извори

Воспоминания генерал-фельдмаршала графа Дмитрия Алексеевича Милютина 1865–1867. гг. (2005), ред. Л. Г. Захарова. Москва: РОССПЭН.

Дипломатско предсјавништво Србије у Цариграду 1859–1868. (2015). књ. II, т. II, прир. М. Перишић, А. Марковић и С. Рајак. Београд: Архив Србије.

Дневник П. А. Валуева, министра внутренних дел (1961). т. I–II (1861–1864, 1865–1876), ред. П. А. Зайончковский. Москва: Издательство Академии Наук СССР.

Записки графа Н. П. Игнатъева 1864–1874. (1915). *Русская старина*, 2, 297–310.

Политическое положение Константинополя. (1878). *Вестник Европы*, 5, 423–432.

Игнатиев, Г. (2008). *Дипломатически записки (1864–1874). Донесения (1865–1876), т. I: Записки (1864–1871)*. София: Държавна агенция «Архиви» Форум «България – Русия».

Литература

Арш, Г. Л. (2012). Критское восстание. Социально-экономические и политические сдвиги в Греции в 60–70 годы XIX века. *История Балкан – Судьбоносное двадцатилетие 1856–1878 гг.* Москва: КРАСАНД.

Виноградов, В. Н. (ред.) (1986). *Международные отношения на Балканах 1856–1878 гг.* Москва: Наука.

Ђорђевић, Д. (1995). *Националне револуције балканских народа 1804–1914*. Београд: Службени лист СРЈ.

Сенкевич, И. Г. (1970). *Россия и Критское восстание 1866–1869 гг.* Москва: Наука.

Татищев, С. С. (1903). *Императоръ Александръ II. Его жизнь и царствованіе*, т. II. Ст. Петербург: А. С. Суворин.

Хевролина, В. М. (2003). Российское посольство в Константинополе и его руководитель Н. П. Игнатъев (1864–1876). *Новая и новейшая история*, 6, 36–59.

Хевролина, В. М. (2009). *Российский дипломат граф Игнатъев*. Москва: Квадрига.

Anderson, M. S. (1966). *The Eastern Question 1774–1923*. New York: St. Martin's Press.

Elliot, H. G. (1922). *Some Revolutions and Other Diplomatics Experiences*. London: Murray.

Hobart-Hampden A. C. (1915). *Hobart Pasha*. New York: Outing Publishing Company.

Stillman, W. J. (1874). *Cretan Insurrection 1866–7–8*. New York: Henry Holt and Company.

Tejlor, A. Dž. P. (1968). *Borba za prevlast u Evropi, 1848–1918*. Sarajevo: Veselin Masleša.

Маја Р. АНТИЋ

University of East Sarajevo

Faculty of Philosophy

Department of History and Archaeology

Nikolay Pavlovich Ignatyev and Cretan Revolt (1866–1869)

Summary

The Cretan Revolt (1866–1869) is part of a broader Christian liberation movement that emerged in the mid-19th century in the Balkans, representing a crucial phase in the long-standing struggle of the Cretans for liberation from Ottoman rule. At the outbreak of the uprising in Crete, Russia was focused on internal reforms, and its Balkan policy aimed to preserve the status quo. However, within Russian diplomacy, a faction aligned with the Slavophiles supported the national movements in the Balkans and encouraged their liberation plans. One of the diplomats closely associated with the Slavophiles was the Russian ambassador in Constantinople, N. P. Ignatyev, whose diplomacy was centered on collaborating with Christians in Turkey and advancing their liberation efforts. Consequently, the scope of his diplomatic engagement in all matters related to the position of Christians led to the observation that he did not consistently adhere to the instructions from the government in Petrograd. This practice of the Russian representative became particularly apparent in relation to the events in Crete between 1866 and 1869.

Keywords: Nikolay Pavlovich Ignatyev; Cretan Revolt; Porta; Paris Conference.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторство-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).